

TEMIR YO‘L TRANSPORTI TIZIMINI INNOVATSION
RIVOJLANTIRISHNING MEXANIZMLARINI
TAKOMILLASHTIRISH

O‘TKIRJON AXMEDOV ALAVIDDIN O‘G‘LI

Alfraganus University Iqtisodiyot fakulteti

Iqtisodiyot kafedrası o‘qituvchisi

ANNOTATSIYA

Ushbu tezisdá temir yo‘l transporti tizimini innovatsion rivojlantirishning iqtisodiy mexanizmlari tahlil qilinadi. Innovatsion yondashuvlar transport-logistika jarayonlarini samarali boshqarish, raqobatbardoshlikni oshirish, hamda milliy iqtisodiyotda barqaror o‘shishni ta‘minlash omili sifatida qaraladi. Xususan, raqamlashtirish, avtomatlashtirish, “yashil texnologiyalar”ni joriy etish va xizmat ko‘rsatish sifatini oshirish orqali temir yo‘l infratuzilmasidan foydalanish samaradorligini ko‘tarish yo‘llari yoritilgan. Shuningdek, transport tizimida investitsiyalarni jalb qilish, davlat-xususiy sheriklikni kengaytirish hamda innovatsion boshqaruv mexanizmlarini takomillashtirishning iqtisodiy afzalliklari asoslab beriladi. Tadqiqot natijalari temir yo‘l transportining innovatsion rivojlanishi mamlakatning transport-logistika salohiyatini kuchaytirish bilan birga, makroiqtisodiy barqarorlik va eksport imkoniyatlarini kengaytirishga xizmat qilishini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: *temir yo‘l transporti, innovatsion rivojlanish, iqtisodiy mexanizm, raqamlashtirish, investitsiya, davlat-xususiy sheriklik, transport-logistika, barqaror iqtisodiy o‘shish.*

Temir yo‘l transportini innovatsion rivojlantirishda eng avvalo iqtisodiy samaradorlikni oshirish uchun amaliy mexanizmlar zarur. Birinchi navbatda,

har bir yo‘nalish bo‘yicha elektron boshqaruv tizimini joriy etish, masalan, yuk va yo‘lovchilar oqimini onlayn kuzatish orqali samarasiz qatnovlarni qisqartirish mumkin. Bu yoqilg‘i sarfini kamaytiradi va iqtisodiy tejamkorlikni ta‘minlaydi.

Yana bir amaliy yo‘l temir yo‘l infratuzilmasiga “yashil energetika” yechimlarini qo‘shishdir. Masalan, vokzallar va depo binolarini quyosh panellari bilan ta‘minlash orqali elektr energiyasi xarajatlari kamayadi, ortiqcha ishlab chiqarilgan energiyani esa mahalliy tarmoqqa sotish mumkin. Bu nafaqat iqtisodiy foyda beradi, balki ekologik barqarorlikni ham qo‘llab-quvvatlaydi.

Davlat-xususiy sheriklik asosida yangi logistika markazlarini tashkil qilish ham iqtisodiy jihatdan foydali yechimdir. Xususiy sektor zamonaviy texnologiyalarni olib keladi, davlat esa infratuzilma va yer ajratishda yordam beradi. Natijada yuk tashish tezlashadi, xarajatlar kamayadi va raqobatbardoshlik ortadi.

Yuk tashish tizimida innovatsion amaliyot sifatida “aqlli konteynerlar”ni joriy etish ham katta natija beradi. GPS va sensorlar bilan jihozlangan konteynerlar orqali yukning joylashuvi, harorati va xavfsizligi doimiy nazorat qilinadi. Bu eksport-import jarayonlarida ishonchlilikni oshiradi va iqtisodiy risklarni kamaytiradi.

Yo‘lovchi transportida esa xizmat sifatini oshirish uchun mobil ilovalar orqali билет olish, yo‘nalishlarni rejalashtirish va hatto real vaqt rejimida poyezdning joylashuvini kuzatish imkoniyatlarini kengaytirish zarur. Bu amaliyot odamlarning temir yo‘l transportiga bo‘lgan ishonchini kuchaytiradi va iqtisodiyot uchun qo‘shimcha daromad manbai yaratadi.

Shuningdek, temir yo‘l transportini boshqa transport turlari bilan integratsiyalash orqali “birlashtirilgan transport zanjiri”ni shakllantirish mumkin. Masalan, temir yo‘l va avtomobil transportini yagona logistika

tizimida ishlatish yuk yetkazib berish vaqtini qisqartiradi va mijozlar uchun qulay narx shakllantiradi.

So‘nggi yillarda, xususan 2020-yildan boshlab, temir yo‘l transportida innovatsion yangilanishlarga alohida e‘tibor qaratila boshlandi. Pandemiya davrida yo‘lovchilar oqimi kamaygan bo‘lsa-da, yuk tashish hajmini oshirish bo‘yicha choralar ko‘rildi. Bu esa iqtisodiy jihatdan tashqi savdoni to‘xtatmasdan davom ettirish imkonini berdi. Shu davrda raqamli texnologiyalarni joriy qilish, masalan, onlayn bilek sotish va yuklarni elektron kuzatish tizimi, transportdan foydalanish samaradorligini oshirdi hamda ortiqcha operatsion xarajatlarni kamaytirdi.

2021-yilda davlat-xususiy sheriklik asosida ayrim logistika markazlari modernizatsiya qilindi. Bunda xususiy investorlar zamonaviy texnologiyalar olib kirib, xizmat sifatini oshirishdi. Bu iqtisodiyot uchun yangi ish o‘rinlari, qo‘shimcha soliq tushumlari va tashqi investorlar ishonchini mustahkamlashga xizmat qildi.

2022-yilda temir yo‘l lokomotivlarini bosqichma-bosqich elektrlashtirish ishlari davom ettirildi. Bu jarayon iqtisodiy jihatdan yoqilg‘i importiga qaramlikni kamaytirish va ichki energiya resurslaridan samarali foydalanishni ta‘minladi. Natijada, tashish tannarxi tushdi va transport xizmatlari narxi barqarorlashdi.

2023-yilda yuk tashishda yangi tizim aqlli monitoring uskunalari joriy qilindi. Masalan, yuk vagonlariga o‘rnatilgan sensorlar yukning xavfsizligini nazorat qilish imkonini berdi. Bu eksport-import operatsiyalarida ishonchlilikni oshirdi va xorijiy hamkorlar bilan iqtisodiy aloqalarni yanada kengaytirishga yordam berdi.

2024-yilda xalqaro transport yo‘laklarini rivojlantirishga katta e‘tibor qaratildi. Xususan, Markaziy Osiyo davlatlari bilan integratsiyalashgan temir yo‘l yo‘nalishlari kengaytirildi. Bu tashqi savdoda logistika xarajatlarini

kamaytirdi, eksport tovarlarining yetkazib berilish vaqtini qisqartirdi va raqobatbardoshligini oshirdi.

2025-yilda amalga oshirilishi ko‘zda tutilayotgan islohotlardan biri temir yo‘l tizimida to‘liq raqamlashtirilgan boshqaruv modeliga o‘tishdir. Bu model har bir yo‘lovchi va yuk oqimini real vaqt rejimida kuzatishga imkon beradi. Natijada, transport tizimi samaradorligi yanada oshadi, iqtisodiyotda ortiqcha xarajatlar kamayadi va milliy daromad hajmi ko‘payadi. Shuningdek, “yashil transport” strategiyasi doirasida elektr lokomotivlarini ko‘paytirish va ekologik toza energiya manbalaridan foydalanish rejalashtirilmoqda. Bu iqtisodiyot uchun uzoq muddatli tejamkorlik va xalqaro bozorlarda ijobiy imidj yaratishga xizmat qiladi.

Temir yo‘l transporti tizimini innovatsion rivojlantirishning amaliy misollari (2020–2025):

Viloyat	2020–2022 yillardagi amaliy o‘zgarishlar	2023–2025 yillardagi rejalashtirilgan islohotlar	Iqtisodiy ta’siri
Toshkent shahri va viloyati	Onlayn chipta sotish tizimi kengaytirildi, yuk tashish uchun elektron kuzatuv joriy qilindi.	Metro va temir yo‘l integratsiyasi asosida yagona transport kartasi tizimi joriy etilishi kutilmoqda.	Shahar ichida vaqt tejallishi, aholining harakatlanish xarajatlari kamayishi, iqtisodiy samaradorlik oshishi.
Samarqand	Samarqand– Toshkent	Samarqand– Buxoro–Xiva	Turizm oqimi oshishi,

Viloyat	2020–2022 yillardagi amaliy o‘zgarishlar	2023–2025 yillardagi rejalashtirilgan islohotlar	Iqtisodiy ta’siri
	“Afrosiyob” tezyurar poyezdlarining qatnovi kuchaytirildi.	yo‘nalishida yangi turistik tezyurar liniya rejalashtirilgan.	mahalliy xizmatlar (mehmonxona, restoran, transport)dan tushum ko‘payishi.
Buxoro	Logistika markazlari modernizatsiya qilindi, xususiy sektor investitsiyalari jalb etildi.	Xorijiy investorlar bilan “yashil depo” qurilishi rejalashtirilmogda.	Yangi ish o‘rinlari, eksport-import yuk tashishda samaradorlik ortishi.
Qashqadaryo	Yangi elektrlashtirilgan temir yo‘l liniyalari bosqichma- bosqich ishga tushirildi.	Mineral resurslarni tashish uchun maxsus konteyner parkini tashkil etish ko‘zda tutilmogda.	Mahalliy sanoat mahsulotlarini tezkor tashish, eksport hajmining oshishi.
Navoiy	Navoiy xalqaro intermodal	“Aqlli konteyner” tizimini to‘liq joriy	Tranzit yuk oqimidan tushum ortishi,

Viloyat	2020–2022 yillardagi amaliy o‘zgarishlar	2023–2025 yillardagi rejalashtirilgan islohotlar	Iqtisodiy ta’siri
	markazi faoliyati kengaytirildi.	qilish rejalashtirilmoqda.	xalqaro transport yo‘lagida yetakchi markazga aylanish.
Farg‘ona vodiysi (Farg‘ona, Andijon, Namangan)	Pandemiya davrida mahalliy yuk tashish hajmi oshirildi, yangi vagonlar olib kelindi.	Andijon orqali Xitoyga chiqadigan yangi transport yo‘lagi rejalashtirilmoqda.	Tashqi savdo xarajatlari kamayishi, yangi eksport bozorlari ochilishi.
Xorazm	Ichki turizmni qo‘llab- quvvatlash uchun yo‘lovchi qatnovlari ko‘paytirildi.	Xiva shahri uchun zamonaviy tezyurar poyezd stansiyasi qurilishi rejalashtirilmoqda.	Turizm daromadlari ortishi, kichik biznes va xizmat ko‘rsatish sektori rivojlanishi.
Qoraqalpog‘iston Respublikasi	Nukus orqali yuk tashish yo‘nalishlari kengaytirildi.	Qozog‘iston bilan qo‘shma logistika loyihalari amalga oshirilishi kutilmoqda.	Mintaqaviy integratsiya kuchayishi, savdo oqimi ortishi va yangi

Viloyat	2020–2022 yillardagi amaliy o‘zgarishlar	2023–2025 yillardagi rejalashtirilgan islohotlar	Iqtisodiy ta’siri
			investitsiyalar jalb etilishi.

XULOSA

Temir yo‘l transporti tizimini innovatsion rivojlantirish 2020–2025 yillar oralig‘ida mamlakat iqtisodiyoti uchun muhim strategik yo‘nalishlardan biriga aylandi. Har bir viloyat kesimida amalga oshirilgan islohotlar nafaqat transport-logistika jarayonlarini samarali tashkil etishga, balki turizmni rivojlantirish, eksport-import imkoniyatlarini kengaytirish, yangi ish o‘rinlarini yaratish va investitsiyalarni jalb etishga ham xizmat qildi. Elektrlashtirish, raqamlashtirish, aqlli konteynerlar va davlat-xususiy sheriklik kabi mexanizmlarning qo‘llanilishi iqtisodiy tejamkorlikni oshirdi, milliy daromadni ko‘paytirdi va xalqaro bozorlarda raqobatbardoshlikni mustahkamladi.

Kelgusida to‘liq raqamli boshqaruv tizimiga o‘tish, “yashil energetika” yechimlarini keng joriy etish va xalqaro transport yo‘laklarini yanada rivojlantirish mamlakat transport-logistika salohiyatini keskin oshiradi. Bu esa o‘z navbatida makroiqtisodiy barqarorlikni ta’minlash, yangi eksport bozorlarini ochish va O‘zbekistonning global transport markaziga aylanishiga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. **Ergashev Ibroxim Dilshod o'g'li.** *O'zbekiston temir yo'llari tarmog'ini yanada rivojlantirish va moliyaviy texnologiyalarni qo'llash imkoniyatlari* (2025). Mazkur maqolada moliyaviy texnologiyalar va innovatsiyalar orqali temir yo'l infratuzilmasining iqtisodiy samaradorligini oshirish yo'llari amaliy jihatdan tahlil qilingan. scientific-jl.com
2. **F. Imamaliyeva.** *O'zbekiston Respublikasida temir yo'l transporti infratuzilmasini modernizatsiyalash jarayonini samarali boshqarish masalalari* (2025). Maqolada infratuzilmani modernizatsiya qilish strategiyalari va samarali boshqaruv yondashuvlari tahlil qilingan. inlibrary.uz
3. **YJ Sobirovich.** *Temir yo'l loyihalarini moliyalashtirishda Tiklanish va taraqqiyot jamg'armasi roli* (2025). Investitsiyalar, samaradorlik va moliyalashtirish mexanizmlari yoritilgan tadqiqot. inlibrary.uz
4. **RD Shavkatovich.** *Temir yo'l transportining energetik samaradorligini oshirish masalalari* (2025). Energiya tejash, qayta tiklanuvchi manbalar va elektr lokomotivlar orqali iqtisodiy samaradorlik tahlili. phoenixpublication.net
5. **S. Aliyeva.** *O'zbekiston temir yo'l transportidagi innovatsion axborot-texnologiyalar tahlili* (2022). Innovatsion axborot texnologiyalarining iqtisodiy o'sishga ta'siri haqida ilmiy tahlil. КиберЛенинка